

اشاره:

نوشتار حاضر به بحث و بررسی پیرامون شرایط کارگزاران
حکومتی در قرآن و حدیث می پردازد
که هم اکنون از نظر خوانندگان و همراهان گرامی می گذرد.

شرایط کارگزاران حکومتی در قرآن و حدیث

✻ حمید مصدقی

✻ شماره ۱۳۸ / خرداد ۱۳۸۵ / ۲۶

تعهد و تخصص

● ساده زیستی

و دوری از تجمل

گرایبی یکی از

ارزشهای

پذیرفته مکتب

انبیاء است. از

این رو رهبران

الهی ساده

زندگی

می کردند و

دیگران را به این

امر دعوت

می کردند

از منظر آیات و روایات دو اصل تخصص و تعهد برای پذیرش مدیریت در جامعه لازم و ملزوم یکدیگر و غیرقابل انفکاک اند و از مهم ترین شرایط کارگزار از دیدگاه قرآن محسوب می شوند؛ چنانکه در داستان حضرت موسی وقتی یکی از دختران حضرت شعیب (علیه السلام) حضرت موسی را برای استخدام انتخاب کرد دلیل آن را این گونه بیان می کند که: پدر، موسی را استخدام کن، چرا که بهترین کسی را که می توانی استخدام کنی، کسی است که قوی و امین باشد. در جمله کوتاهی که در آیات فوق از زبان دختر شعیب در مورد استخدام موسی آمده، مهم ترین و اصولی ترین شرایط مدیریت به صورت کلی و فشرده خلاصه شده است و آن قدرت و امانت است. بدیهی است منظور از قدرت تنها قدرت جسمانی نیست، بلکه مراد توانایی بر انجام مسئولیت است. یک مدیر قوی کسی است که حوزه مأموریت خود را به خوبی بشناسد، از انگیزه ها با خبر باشد، در برنامه ریزی مسلط و از ابتکار عمل کافی و در تنظیم کارها مهارت لازم را داشته باشد، هدف ها را روشن کند و نیروها را برای رسیدن به هدف بسیج نماید. در داستان حضرت یوسف نیز گفته وی که فرمود: مرا بر خزانه های این سرزمین بگمار، زیرا من نگاهی دانا هستم. علاوه بر این که حاکی از توان و دانش یوسف (علیه السلام) بر امور یاد شده است، جمله انی حفیظ علیم دلالت بر این نیز دارد که در این آیه دانش و توان، دو شرط اساسی برای مدیریت و تصدی وزارت ذکر شده می باشد و نیز تعهد بدون تخصص و دانش، و نیز تخصص بدون تعهد، کارساز نیست. کسی که علم و آگاهی لازم در زمینه مسئولیت محوله را ندارد، هر چه بیشتر سعی و تلاش نماید، بیشتر باعث ضرر و زیان به زیر مجموعه خویش خواهد شد و منابع انسانی و مادی را به هدر خواهد داد. امام صادق (علیه السلام) در این باره این گونه می فرماید: آن که بی بصیرت عمل می کند، به کسی ماند که به بیراهه رود و شتاب و تلاش او در حرکت جز دوری از مقصد و هدف برایش نخواهد داشت. سپردن مدیریت ها به کسانی که دارای تخصص لازم هستند به معنای حرکت مدیریت و راهبری جامعه در مسیر روشن و بدون انحراف برای رسیدن به اهداف مورد نظر خود و جامعه می باشد؛ چنان که حضرت امیر می فرمایند: آن که با بصیرت و آگاهی کافی عمل کند، به کسی می ماند که در راه روشن قدم برمی دارد. از دیدگاه و منظر دین، مسئولیت ها باید به کسانی واگذار شود که علاوه بر تعهد، تخصص و دانش لازم برای انجام دادن مسئولیت را داشته باشد. در تفسیر نمونه ذیل آیه ۲۶ سوره قصص آمده است که: آنها که در سپردن مسئولیت ها و کارها تنها به امانتداری و پاکی قناعت می کنند، به همان اندازه در اشتباهند که برای پذیرش مسئولیت، داشتن تخصص را کافی می دانند.

ساده زیستی

یکی دیگر از ویژگی های مهم کارگزاران نظام اسلامی ساده زیستی است. ساده زیستی و دوری از تجمل گرایی یکی از ارزشهای پذیرفته مکتب انبیاء است. از این رو رهبران الهی ساده زندگی می کردند و دیگران را به این امر دعوت می کردند. در این باره قرآن در آیات ۸ تا ۱۰ سوره فرقان ساده زیستی و دوری از زندگی مرفه و کاخ نشینی را زندگانی شایسته و پایسته برای رهبران جامعه اسلامی معرفی می کند. هم چنین در آیه ۱۳۱ سوره طه بر لزوم پرهیز رهبران الهی، از دنیا طلبی و توجه به دنیا گرایان تأکید می کند و می فرماید: و هرگز چشمان خود را به نعمت های مادی، که به گروه هایی از آنان داده ایم، میفکن! اینها شکوفه های زندگی دنیاست تا آنان را در آن بیازماییم و روزی پروردگارت بهتر و پایدارتر است! امام صادق (علیه السلام) می فرماید: پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در حالی دنیا را ترک کرد که هیچ درهم و دیناری باقی نگذاشتند و در جای دیگر می فرمایند: پیامبر (صلی الله علیه و آله) مانند بردگان می خوردند و مانند بردگان می نشستند روی زمین می نشستند و روی زمین می خوابیدند. با توجه به این اصل است که علی (علیه السلام) عثمان بن حنیف استاندار بصره را به خاطر شرکت او در مجلسی که فقیران حضور ندارند و از غذاهای رنگارنگ استفاده شده، مذمت کرده چنین می فرماید: ... امام و رهبر شما از دنیا به جامه و از غذا به دو قرص نان اکتفا کرده است. اگر بخواهم می توانم غذای خویش را از غسل مصفا و مغز گندم و لباس خویش را از ابریشم قرار دهم... چگونه

ممکن است هوای نفس بر من غلبه کند و مرا به سوی انتخاب بهترین خوراکیها بکشاند در صورتی که شاید در حجاز یا یمامه افرادی باشند که امید همین یک قرص نان را هم ندارند و دیر زمانی است که شکمشان سیر نشده است؛ آیا سزاوار است شب را با سیری صبح کنم در صورتی که در اطرافم شکمهای گرسنه و جگرهای سوزان قرار دارد؟... امام راحل شاگرد ممتاز مکتب پیامبر نیز با پیروی از قرآن می گوید: رئیس جمهور و وکلای مجلس از طبقه ای باشند که محرومیت و مظلومیت مستضعفان و محرومان جامعه را لمس نموده و در فکر رفاه آنان باشند نه از سرمایه داران و زمین خواران و صدرنشینان مرفه و غرق در لذات و شهوات که تلخی محرومیت و رنج گرسنگان و پابرهنگان را نمی توانند بفهمند.

سعه صدر

یکی از ویژگی ها و صفات مهم کارگزاران سعه صدر است؛ سعه صدر که از جمله الطاف خداوند است و شخص را قوی، صبور و توانا می کند تا در خواسته های خود موفق شود و این امر باعث شده که از صفات ضروری کارگزاران محسوب شود. قانون گذاری؛ مهم ترین وظیفه قوه مقننه، کار پیچیده ای است و هر قدر کاری پیچیده تر باشد مشکلات آن افزون تر و آفاتش بیشتر است؛ به همین دلیل، نمایندگان باید دارای حوصله زیاد و ظرفیت کافی در رویارویی با مشکلات باشند. در قرآن درباره پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) آمده است: الم نشرح لك صدرک؛ آیا ما سینه تو را گشاده نساختم که مراد از شرح صدر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گستردگی و وسعت نظر وی است، به طوری که ظرفیت تلقی وحی و نیز نیروی تبلیغ آن و تحمل ناملایماتی که در این راه می بیند را داشته باشد و هم چنین حضرت موسی به هنگامی که دعوت خود را شروع می کرد، اولین خواسته اش از خداوند شرح صدر بوده است؛ چنان که می فرماید: قال رب اشرح لی صدري، پروردگارا! سینه ام را گشاده کن. کارگزاران نباید در مقابل انتقاد مخالفان تحمل خود را از دست داده، عجولانه قضاوت کنند و آنان را سرکوب کنند، بلکه با سعه صدر به انتقاد آنان توجه کرده، حقایق را قبول کنند، که روح انتقادپذیری صفتی پسندیده است. هم چنین باید کارگزاران در قبال خواست های مشروع مردم و رسیدگی به مشکلات آنان پر حوصله بوده و همت بلند داشته باشند. چنان که حضرت علی (علیه السلام) رمز موفقیت کارگزاران را سعه صدر دانسته، می فرماید: اله الریاسه سعه الصدر؛ وسیله ریاست و حکمرانی سعه صدر است. آن حضرت (علیه السلام) خطاب به مالک اشتر در خصوص رعایت صفت سعه صدر فرمود: آنگاه از آنان (مردم) خشونت و ناتوانی در سخن را تحمل کن و کم حوصلگی و بی اعتنائی را واگذار.

حسن معاشرت

از دیدگاه اسلام کارگزاران خدمتگزاران مردم هستند، نه ارباب آنان. از این رو باید نحوه رفتار و معاشرت آنان با مردم، بر اساس عناصر ارزشی اسلام باشد. کارگزار حکومت اسلامی نیز باید از عناصر مهم اخلاقی هم چون تواضع، حسن خلق، مهر به مردم و... بهره مند باشد؛ چنان که در قرآن خطاب به رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) ضرورت خوش خلقی، نرمش و رأفت و هبران الهی با مردم بیان شده و سنگدلی و خشونت آنان را موجب پراکندگی مردم از پیرامونشان می داند و می فرماید: به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان مردم نرم (و مهربان) شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می شدند. پس آنها را ببخش و برای آنها آموزش بطلب! و در کارها، با آنان مشورت کن! اما هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باش) و بر خدا توکل کن! زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد. بنابراین همین اصل حضرت علی (علیه السلام) به کارگزارانی هم چون محمدبن ابوبکر و مالک اشتر توصیه می کند که با مردم بر اساس مهر، عاطفه، عفو و تواضع برخورد کنند؛ چنان که خطاب به محمدبن ابوبکر فرمود: با آنان فروتن باش و نرمخو و هموار و گشاده رو... هم چنین خطاب به مالک اشتر فرمود:... دل خویش

را با مهر به رعیت سرشار ساز و به آنان محبت نموده و لطف نما. برای آنان درنده ای خونخوار مباح که خوردنشان را غنیمت شماری! چه رعیت دو دسته اند؛ یا برادر دینی تو اند، یا در آفرینش با تو برابر و همانندند که از آنان لغزش (و گناه) سر می زند و دستخوش انحراف می شوند و خواسته و ناخواسته دستشان به ناروا و خطا آلوده می گردد. پس آنان را مورد عفو قرار داده و از گناهشان در گذر... امام موسی بن جعفر (ع) نیز در حدیثی می فرماید: سلطان عادل به منزله پدر مهربان است پس دوست بدارید برای او آن چه را که برای خود دوست می دارید و ناخوش دارید برای او آن چه را برای خود ناخوش دارید.

عدالت و ظلم ستیزی

از مهمترین اوصافی که در فرماندهی و مدیر نهایت لزوم را دارد، پیراستگی از هرگونه تبعیض و ظلم است. در قرآن مجید یکی از اهداف بعثت انبیاء برقراری عدالت بیان شده است و با صراحت همه مسلمانان را مخاطب قرار داده، دعوت به اقامه کامل عدل می کند. یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین یالقیسط شهداء لله ولو علی انفسکم او الوالدین و الاقربین نسا ۱۳۵. ای کسانی که ایمان آورده اید! کاملاً قیام به عدالت کنید! برای خدا شهادت دهید، اگرچه (این گواهی) به زیان خود شما، یا پدر و مادر و نزدیکان شما بوده باشد! به این ترتیب قرآن کریم، هر نوع ملاحظه کاری را در زمینه اجرای اصول عدالت، حتی در مورد نزدیک ترین نزدیکان، ممنوع می شمارد. نمایندگان نیز به علت وظیفه خطیرشان هم باید عادل باشند و هم مساوات نگر تا هیچ گاه از مسیر عدالت منحرف نشده و در سیاستگذاریهای کشور عدالت را رعایت کنند. چه بسا به خاطر عدم رعایت عدالت، حق محرومی ضایع شده و انسانی بی گناه به پای دار برود. حضرت علی (علیه السلام) درباره کارگزاران برتر می فرماید: برترین کارگزاران کسانی هستند که نام و خاطره اشان به عدل یاد شود. عدالت در بعد حقوق و قانونگذاری که از وظایف مهم نمایندگان است در حکومت علوی به معنای جلوگیری از استتباط تبعیض آمیز از قانون بود، زیرا اگر این جریان در اسلام رشد می کرد و وجهه شرعی به خود می گرفت خطری پس بزرگ بود. از جمله مواردی که در این رابطه می توان برشمرد، اقدام خوارج بود که با سوی استتباط از آیات قرآنی، نظامی حقوقی را ترسیم کردند که اشخاص گناهکار در زمره کافران قرار گرفته و براساس آن از حقوق اجتماعی خود محروم شوند. و امام علی (علیه السلام) در برابر چنین استتباط های ناروایی ایستاد و در رد خوارج به سیره نبوی استدلال کرد.

امانت داری

در منطق قرآن امانتداری، از ملاک های استخدام و به کارگیری افراد می باشد، چنان که می فرماید: قالت احداهما یا ابت استاجرہ ان خیر من استاجرت القوی الامین، یکی از آن دو (دختر) گفت: پدرم! او را استخدام کن، زیرا بهترین کسی را که می توانی استخدام کنی آن کسی است که قوی و امین باشد. در سوره مبارک یوسف نیز بر لزوم امانتدار بودن کارگزاران حکومت تاکید شده، می فرماید: قال اجملنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیہم. حفیظ در این آیه، به معنای نگه دارنده و دیعه است. گفتنی است از این که یوسف (علیه السلام) برای رسیدن به مقام خزانه داری، از خود به صفت حفیظ و علیم یاد می کند، استفاده می شود که کارگزار حکومت، باید امین باشد. پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) نیز در این مورد می فرماید: حکومت در دست کارگزار، امانت است و آن در روز قیامت مایه خواری و پشیمانی است، مگر این که کسی آن را به حق و از راه مشروع تصاحب کند، و به وظیفه خویش عمل نماید. حضرت علی (علیه السلام) نیز در نامه ای به اشعث بن قیس استاندار آذربایجان نوشت فرمانداری برای تو وسیله آب و نان نیست، بلکه امانتی است که به عهده ات واگذار شده است این سخن امام نشان می دهد کارگزاران باید نسبت به مقام و منصب خویش به چشم امانت بنگرند و در این صورت باید امانت داران خوبی باشند، به همین دلیل، وقتی به آن حضرت خبر رسید که یکی از کارگزارانش از مقام خود سوی استفاده کرده است، برایش این گونه می نویسد: از تو به من خبری رسیده است، اگر چنان کرده باشی، پروردگار خود را به خشم آورده و امام خود را نافرمانی کرده و امانت خود را از دست داده باشی.

قاطعیت و شجاعت

نمایندگان مجلس در رأس هرم قانونگذاری کشور قرار دارند و بنا بر مسئولیتی که بر عهده دارند مرکز ثقل اندیشه ها و طرح ها و پیشنهادها هستند، از این جهت به لحاظ موقعیت خود به اراده و نیرو نیاز دارند. آن ها باید پس از بررسی تمام جوانب، تصمیم قاطع بگیرند و هر نوع تردید و دودلی را کنار بگذارند و با اعتماد به عنایت الهی، نظر خود را صادر نمایند. قرآن کریم بر لزوم قاطعیت و صلابت رهبری، پس از مشورت و تصمیم نهایی خویش، در مقام اجرا تاکید کرده، می فرماید:... هنگامی که تصمیم گرفتی، (قاطع باش!) و بر خدا توکل کن! زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد. هم چنین در قرآن سفارش شده است که مومنان در مقابل دشمنان احساس ترس نکرده و در برابر ملامت سرزنش کنندگان تسلیم نشوند: فلا تخافوهم و خافون ان کنتم مومنین... پس اگر ایمان دارید از آنان ترسید و فقط از (مخالفت) من بترسید. امام علی (علیه السلام) شک و تردید بی مورد را نهی کرده و می فرماید: علم خود را به جهل و یقین خویش را به شک تبدیل نکنید، وقتی دانستید عمل کنید و زمانی که یقین کردید، اقدام نمایید و در یکی از سخنان خود چنین می فرماید: سستی ها را با اراده نیرومند از خود دور کنید. در حوزه فرهنگ سیاسی امام علی (علیه السلام)، زمامدار و دولتمردان اسلامی باید قاطع و شجاع باشند تا با انجام وظایف خود به اهداف بلند اسلام دست یابند. از این رو است که علی (علیه السلام) به مالک اشتر دستور می دهد که کسی را به عنوان فرمانده سپاه برگزیند که قاطع و شجاع باشد... ثم اهل النجده و الشجاعه و السخاء و السماحه...؛ فرماندهی را برگزین که دلاور، سلحشور، بخشنده و بلند نظر باشد.

- از مهمترین اوصافی که در فرماندهی و مدیر نهایت لزوم را دارد، پیراستگی از هرگونه تبعیض و ظلم است. در قرآن مجید یکی از اهداف بعثت انبیاء برقراری عدالت بیان شده است و با صراحت همه مسلمانان را مخاطب قرار داده، دعوت به اقامه کامل عدل می کند.

